

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ТЕНЦЕР ЛЕСЯ ВІКТОРІВНА

УДК 376-056.264-057.874 (043.3)

**ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ДИСГРАФІЇ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Чередніченко Наталія Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри логопедії та логопсихології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пахомова Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка,
завідувачка кафедри спеціальної освіти та
соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Данілавічюте Єляна Анатоліївна,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України,
завідувачка відділу логопедії.

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 9 квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У «Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» та «Державному стандарті початкової освіти» окреслено ключові тенденції щодо розвитку та реформування сучасної системи спеціальних ланок освіти. Впровадження у загальноосвітнє середовище інклюзивного навчання вимагає створення для дітей із особливими освітніми потребами, значну кількість з яких складають діти із порушеннями засвоєння шкільних навичок, ефективних форм організації навчання, а також розробки сучасного змісту та технологій корекційно-розвивального впливу. Формування у молодших школярів із порушеннями усного та писемного мовлення мовної та мовленнєвої компетенції займає провідне місце у чинних програмах з усіх навчальних предметів.

Актуальність вирішення проблеми корекції та формування навичок писемного мовлення зумовлена значним збільшенням кількості учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) (від 8% до 25%), які відчувають труднощі вже на початковому етапі навчання грамоти (Н. Голуб, Е. Данілавичюте, В. Ільяна, О. Корнєв, Н. Пахомова, Т. Пічугіна, В. Тарасун, Н. Чередніченко та ін.). Встановлена наявність у їхніх письмових роботах дисграфічних помилок, що мають тенденцію набувати стійкого характеру та кількісно збільшуватися.

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень з проблеми порушень писемного мовлення показують, що в її вирішенні досягнуто значних успіхів: висвітлено питання симптоматики, механізмів, форм дисграфії, здійснено диференціацію порушень письма, розроблено як загальні методологічні підходи, так і напрями, зміст і диференційовані методики корекції різних форм дисграфії (О. Азова, О. Аль-Мраят, Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавичюте, Л. Журавльова, О. Корнєв; Р. Лалаєва, Г. Місаренко, Т. Пічугіна, Л. Парамонова, І. Садовникова Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Чередніченко та ін.). Водночас проблема специфіки оволодіння писемним мовленням даною категорією дітей, причин труднощів засвоєння ними письма та з'ясування механізмів порушень письма, розробки освітніх та навчально-корекційних умов, що є найбільш ефективними для забезпечення успішності навчання учнів із порушеннями писемного мовлення, не знайшла достатнього науково-теоретичного обґрунтування та методичних шляхів вирішення. Потребують перегляду та удосконалення зміст та організація логопедичної допомоги дітям із порушеннями письма в умовах логопедичних пунктів при ЗЗСО, спеціальних шкіл, шкіл з інклюзивною формою навчання, оскільки сучасна організація навчального та корекційно-розвивального процесу не дозволяє повністю врахувати складність структури порушень у дітей з дисграфією. Безперечно необхідним є забезпечення взаємозв'язку логопедичних занять та уроків української мови з метою формування у дітей мовної та мовленнєвої компетенцій.

Актуальність визначеної проблематики, соціальна та практична значущість, складність та комплексність проблеми формування в учнів ЗЗСО навички письма як початкової першооснови засвоєння усіх навчальних предметів, і в той же час недостатньо змістовна, організаційна та методична розробленість в умовах ЗЗСО

зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: «**Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри логопедії та логопсихології НПУ імені М.П. Драгоманова «Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей із тяжкими порушеннями мовлення». Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 26.12.2012 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 26.11.2013 р).

Мета дослідження: наукове обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка ефективності психолого-педагогічних засобів діагностики і методичного комплексу логопедичної роботи з корекції дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО.

Згідно визначеної мети були окреслені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми формування письма на початкових етапах навчання у молодших школярів із дисграфією у лінгвістичній, психолінгвістичній, нейропсихологічній, психолого-педагогічній та логопедичній літературі.

2. Розробити діагностичну модель та зміст методики вивчення симптоматики, причин та механізмів найбільш типових патологічних помилок у писемній продукції молодших школярів із дисграфією.

3. Визначити рівні сформованості навички письма та структуру дисграфічного порушення в учнів молодшого шкільного віку ЗЗСО.

4. Науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність корекційно-розвивального методичного комплексу логопедичної роботи з подолання дисграфічних порушень в учнів 2-3 класів ЗЗСО.

Об'єкт дослідження – процес навчання писемній формі мовленнєвої діяльності учнів молодших класів ЗЗСО із дисграфією.

Предмет дослідження – зміст діагностики та корекції дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети та сформульованих завдань використаний комплекс взаємопов'язаних методів:

– *теоретичних*: вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічних, психолінгвістичних, лінгвістичних, нейропсихологічних науково-теоретичних джерел з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, теоретико-методологічних засад дослідження та перспективних напрямів її вирішення; аналіз навчальних програм з предмету «Українська мова» та корекційних програм логопедичної роботи з подолання порушень усного та писемного мовлення у молодших школярів; змісту навчально-методичних посібників для проведення корекційної логопедичної роботи з учнями із дисграфією.

– *емпіричних*: спостереження за мовленнєвою та навчальною діяльністю учнів 2-4 класів із дисграфією; бесіди з дітьми та педагогами; опитування батьків для

визначення пре- та постнатальних факторів, які впливають на мовленнєвий розвиток дитини; вивчення психолого-педагогічної та медичної документації; аналіз результатів навчальних досягнень учнів; психолого-педагогічний експеримент констатувального та формувального характеру, який проводився з метою визначення стану сформованості навички письма в учнів 2-4 класів із дисграфією та перевірки ефективності впливу розробленого корекційно-розвивального методичного комплексу логопедичної роботи;

– *статистичних*: якісний та кількісний аналіз одержаних експериментальних даних, статистичний аналіз за критерієм χ^2 Пірсона.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали психолого-педагогічні та психолінгвістичні вчення: про писемне мовлення як складну усвідомлену форму мовленнєвої діяльності та її складовий компонент – письмо (Л. Виготський, О. Корнєв, О. Лурія, О. Леонтєв, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Цветкова та ін.); про складну психологічну структуру процесу письма, психологічні передумови і психофізіологічні механізми, які забезпечують його засвоєння (Т. Ахутіна, О. Корнєв, О. Леонтєв, О. Лурія, В. Тарасун, О. Токарева, Л. Цветкова та ін.); про функціональні системи та їх пластичність, поетапне формування розумових дій (М. Бернштейн, П. Гальперін, О. Леонтєв та ін.); теорія про корекційну спрямованість освіти дітей з особливими освітніми потребами (В. Бондар, Л. Виготський, А. Колупаєва, С. Конопляста, С. Миронова, Н. Пахомова, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); про корекцію мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами (О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Р. Лалаєва, Р. Левіна, Ю. Рібцун, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Л. Фомічова, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.); про формування метамовної діяльності на основі практичного рівня володіння мовою (Л. Виготський, О. Корнєв та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше: розроблено комплексний підхід до аналізу порушень письма у молодших школярів ЗЗСО з урахуванням складної багаторівневої структури процесу письма як виду мовленнєвої, інтелектуальної й графомоторної діяльності та багаторівневої організації психічних функцій та операцій, що забезпечують засвоєння фонетичного принципу письма.

розроблено діагностичну модель та методику, спрямовану на виявлення найбільш типових та стійких специфічних помилок, встановлення причин та механізмів їх виникнення в учнів 2-4 класів ЗЗСО;

обгрунтовано та розроблено корекційно-розвивальний методичний комплекс логопедичної роботи, побудований з урахуванням виявлених симптомів, причин та механізмів порушень у молодших школярів із дисграфією;

обгрунтовано та розроблено багатофункціональну методику «Письмо без зошита і ручки» (ПБЗР), спрямовану на засвоєння фонемно-буквеного та орфографічного образу слова учнями початкових класів ЗЗСО;

поглиблено та уточнено дані щодо динаміки поширеності дисграфії в Україні серед учнів ЗЗСО протягом останнього десятиріччя.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці сучасної діагностичної моделі вивчення симптоматики, механізмів та визначення структури дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО, що дає змогу своєчасно визначити ступінь прояву дисграфії, рівень сформованості навички письма та окреслити напрями логопедичної та психолого-педагогічної корекції з урахуванням особливостей та стану сформованості кожного із компонентів складної функціональної системи процесу письма, психологічних особливостей та інтелектуальних можливостей дитини. Розроблений методичний комплекс може бути використаний вчителями-логопедами як дидактично-методичне підґрунтя удосконалення змісту та методики навчальної та корекційної логопедичної роботи з учнями спеціальних шкіл для дітей із тяжкими порушеннями мовлення та іншими категоріями дітей, які мають труднощі у засвоєнні навички письма, в умовах інклюзивного та інтегрованого навчання, а також у роботі вчителів початкових класів під час викладання предмету «Українська мова», логопедів ІРЦ під час розробки індивідуальних корекційних програм навчання та розвитку дітей із дисграфією. Окремі методики комплексу доцільно застосовувати логопедам дошкільних закладів з метою попередження порушень письма у старших дошкільників із порушенням та нормотиповим мовленнєвим розвитком. Отримані результати можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін «Логопедія», «Логокорекційні методики», «Спеціальна методика початкового навчання української мови учнів із ТПМ»; на відповідних курсах в системі підготовки та перепідготовки фахівців за спеціальністю «Спеціальна та інклюзивна освіта», подальших наукових дослідженнях, спрямованих на вивчення формування орфографічної навички у дітей молодшого та середнього шкільного віку.

Результати дослідження впроваджено у корекційно-розвивальний процес навчання учнів 2-3 класів, які відвідували логопедичний пункт при ЗЗСО № 286 (довідка від 10.10.2016 р., від 19.08.2019 р.), № 269 міста Києва (довідка від 17.10.2016, від 26.08.2019 р.), № 260 міста Києва (довідка від 22.08.2019 р.), початковій школі № 45 Полтавської міської ради (довідка від 11.01.2021 р.), Тальнівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступерів № 2 Тальнівської міської ради Черкаської області (довідка від 2.11.2016 р.), загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 1 міста Балаклії Харківської області (довідка від 12.05.2016 р., від 14.05.2019 р.). На різних етапах дослідження до експериментальної роботи було залучено 249 дітей молодшого шкільного віку із порушеннями письма та 78 дітей без порушень письма з нормотиповим розвитком.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: V наукова конференція молодих вчених, присвячена 95-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2013); II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми логопедії» (Київ, 2014); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Краків, 2016); IV Міжнародна заочна науково-практична конференція студентів та молодих учених на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка «Корекційна та інклюзивна освіта

очима молодих науковців» (Суми, 2017); Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційні підходи в спеціальній освіті» (Київ, 2017), VI Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2020). Проміжні та кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри логопедії та логопсихології факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова.

Особистий внесок здобувача у роботах, написаних у співавторстві, полягає у розробці змісту авторської методики ПБЗР [2, 12, 14, 15], кількісному, якісному та статистичному аналізі результатів експериментального навчання [12], розробці змісту та форм організації корекційно-розвивального навчання [11, 15], змісту логопедичних занять [1, 11, 15].

Публікації. Основний зміст та результати дослідження відображені у 15 публікаціях автора, з яких 9 одноосібних. 12 статей у фахових виданнях (4 – у співавторстві, 8 – у виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах, 1 – в іноземному фаховому виданні). 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві), 1 право власності на твір (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (232 найменування), додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 315 сторінках, з них основного тексту – 191 сторінка, містить 32 таблиці, 20 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні основи дослідження, схарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, наведено дані про їх впровадження та апробацію, вказано публікації автора, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Науково-теоретичні засади проблеми діагностики та корекції дисграфії у молодших школярів**» представлено результати аналізу фундаментальних класичних і сучасних наукових досліджень щодо процесу оволодіння молодшими школярами письма як складним багаторівневим довольним психічним процесом.

Висвітлені сучасні підходи вивчення порушень письма (психолінгвістичний, клініко-психологічний, нейропсихологічний, психолого-педагогічний) засвідчили різні погляди щодо причин, симптоматики та механізмів виникнення дисграфії у молодших школярів із порушенням та нормотиповим мовленнєвим та психофізичним розвитком (Т. Ахутіна, Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Л. Журавльова, О. Корнєв, І. Лазарева, Р. Лалаєва, Р. Левіна, О. Логінова, Г. Місаренко, Т. Пічугіна, Л. Парамонова, О. Російська, І. Садовникова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарева, Л. Цветкова, Н. Чередніченко та ін.). Науковцями встановлено, що дисграфічні розлади в учнів виникають у результаті недорозвинення або затримки формування певних мозкових структур, зумовлюючи дефіцитарність одних психічних функцій на фоні збереження інших. Як наслідок, це спричиняє недорозвинення у молодших школярів окремих мовних операцій.

Базуючись на положеннях лінгвістики про рівні організації письма і в рамках структурно-функціонального підходу до психічної діяльності, визначено, що дисграфія є стійким специфічним системним порушенням, яке спричиняє значні труднощі в процесі оволодіння учнями письмом як засобом комунікації та перешкоджає повноцінному формуванню у них програмових лінгвістичних знань, умінь та навичок. Історичний аналіз класифікацій дисграфії (Т. Ахутіна, О. Гопіченко, О. Корнєв, Р. Лалаєва, І. Садовнікова, А. Сиротюк, Є. Соботович, О. Токарева, М. Хватцев та ін.), емпіричний аналіз змісту логопедичної роботи з учнями як ЗЗСО, так і спеціальних шкіл довів, що практично жодна з форм дисграфії не зустрічається у чистому вигляді, а існуючі корекційні методики їх подолання не завжди враховують мовленнєву та немовленнєву симптоматику. Недостатнє розуміння структури дисграфічних порушень в учнів ЗЗСО не дає можливості логопедам, вчителям ЗЗСО надавати дітям із порушеннями письма кваліфіковану своєчасну допомогу.

Окреслені науково-теоретичні положення стали підґрунтям для визначення напрямів діагностики та корекції порушень письма у молодших школярів ЗЗСО із дисграфією з позиції комплексного підходу, який враховує нейропсихологічну та психолінгвістичну структуру письма, індивідуальну структуру дисграфічного порушення, причини та механізми, що зумовлюють виникнення дисграфічних помилок, когнітивні особливості учнів.

У другому розділі «**Діагностика дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО**» визначено мету, завдання, організацію, напрями констатувального експерименту, розроблено діагностичну модель та методику вивчення дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО; представлено результати аналізу отриманих експериментальних даних.

У дослідженні взяло участь 1758 учнів 2-4 класів, серед яких шляхом первинного обстеження (написання диктанту) було виявлено 260 учнів 2-4 класів із порушеннями письма, 126 із яких взяли участь у констатувальному експерименті (ЕГ) та 78 учнів без порушень усного та писемного мовлення (КГ).

Метою констатувального етапу дослідження стало вивчення дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО, визначення рівня сформованості у них навички письма та структури дисграфічного порушення.

Базуючись на результатах досліджень (Е. Данілавичюте, О. Корнєв, Р. Лалаєва, О. Лурія, В. Тарасун, Н. Чередніченко та ін.) було розроблено діагностичну модель (рис. 1) та зміст методики комплексного психолого-логопедичного обстеження молодших школярів із дисграфією, визначено етапи та напрями діагностики. В основу методики покладено уявлення про складну функціональну будову процесу письма як виду мовленнєво-мисленнєвої та графомоторної діяльності.

Метою I орієнтовно-аналітичного напрямку стало вивчення стану сформованості навички письма у молодших школярів ЗЗСО із дисграфією; аналіз розповсюдженості, типології та характеру патологічних помилок у писемній продукції молодших школярів; визначення причин дисграфії.

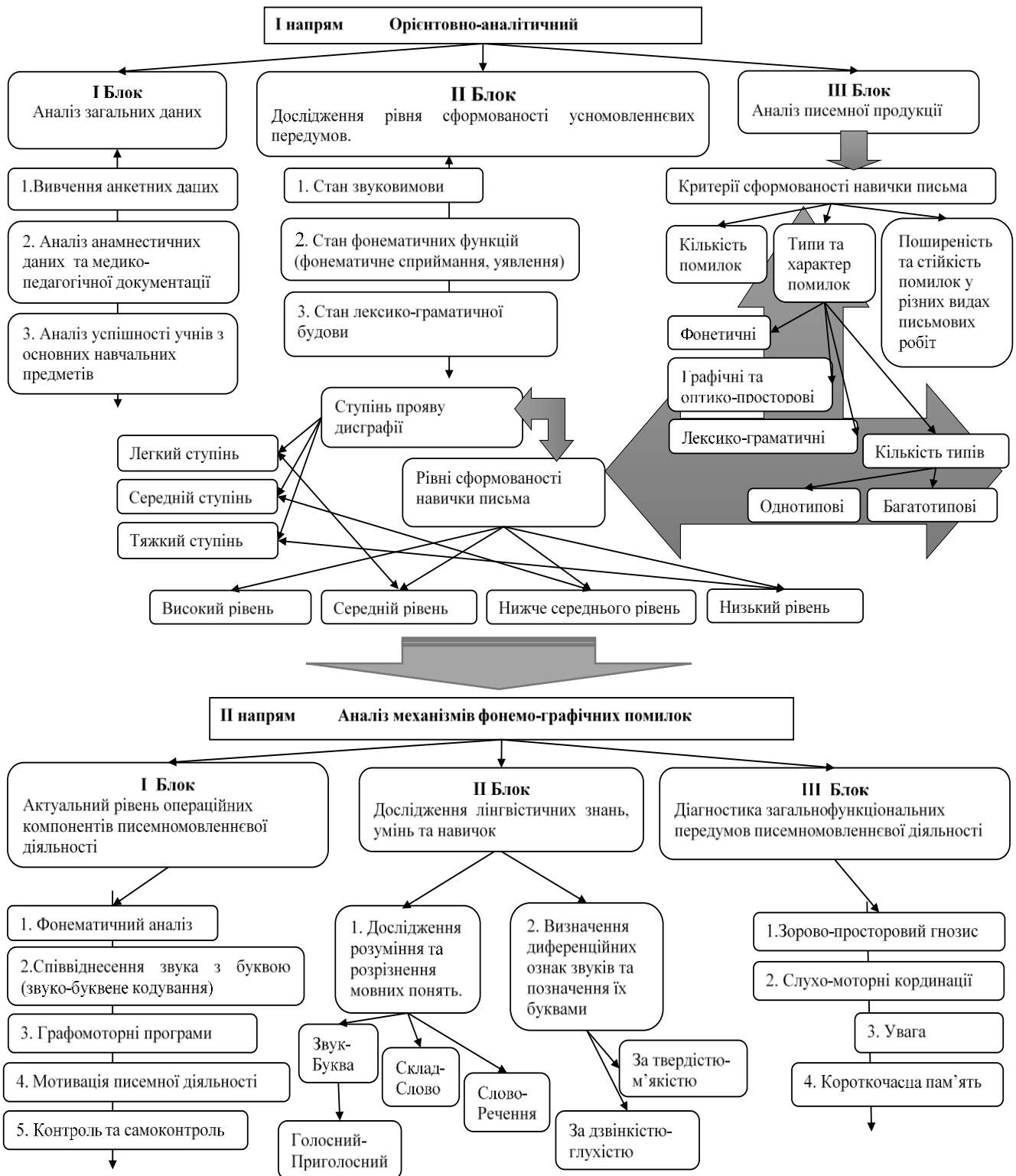

Рис. 1. Діагностична модель вивчення дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО

Мета II напрямку полягала у з'ясуванні механізмів, що лежать в основі найтипівіших дисграфічних помилок (стану операційних компонентів писемномовленнєвої діяльності; лінгвістичних знань, умінь та навичок, функціонального базису письма), та визначенні структури дисграфічного порушення у молодших школярів ЗЗСО. Зміст діагностичних завдань було розроблено на основі вивчення, аналізу науково-методичних розробок, що знайшли своє висвітлення у

працях українських та зарубіжних учених (Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавичюте, О. Корнєв, Р. Лалаєва, Т. Пічугіна, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко та ін.); аналізу програм та підручників з української мови.

Якісний аналіз дисграфічних помилок засвідчив, що у письмових роботах учнів ЕГ переважали багатотипові, різні за характером специфічні (дисграфічні та дизорфографічні) помилки, кількість та характер яких залежали від глибини порушення. В учнів КГ кількість допущених помилок була незначною, за своїм характером вони не носили патологічного характеру, нестабільно простежувалися у різних видах письмових робіт.

Встановлено, що найтипівішими та найбільш поширеними були фонемографічні помилки (58%), пов'язані з порушеною реалізацією звукової та складової структури слів: заміни та змішування фонемо-графем, близьких за акустико-артикуляційними ознаками (45% - 2 клас; 43% - 3 клас; 40% - 4 клас); пропуски букв та позиційні помилки (20%), графічні та оптико-просторові помилки (10%), лексико-граматичні (32%). Значно зростала із класу в клас кількість дизорфографічних помилок у словах, які записувались як за фонетичним, так і за морфологічним принципом. Відзначимо, що фонетичні помилки були стійкими, мали незначну тенденцію до зменшення. Кількість графічних помилок в умовах самостійного письма збільшувалася. Недосконалість технічної навички письма у переважної більшості проявилася в неохайності, нерозбірливості почерку, утрудненні самоперевірки. Неочікуваним виявилась майже однакова кількість лексико-граматичних помилок як в учнів 2-х, так і 3-х класів (відповідно 37 % та 35 %), яка дещо зменшилася в учнів 4-х класів (24 %).

На підставі визначених критеріїв (кількість, стійкість, поширеність у різних видах письмових робіт, тип, характер, кількість типів) в учнів ЕГ було визначено рівні сформованості технічної та графічної навички письма: середній (14,3 %), нижче середнього (55,6%) та низький (30,1%). Кожний із визначених рівнів співвідносився зі ступенем прояву дисграфії (легким, середнім та тяжким). Відмінність результатів стану сформованості навички письма в учнів ЕГ та КГ доведено шляхом статистичної обробки даних за розрахунками χ^2 – критерію Пірсона ($\chi^2_{\text{Емп}} = 167.144$).

Узагальнення результатів констатувального експерименту дозволило виявити провідні причини виникнення дисграфії у молодших школярів ЕГ. Встановлено, що у значної кількості школярів із порушеннями письма констатовано дизонтогенез раннього психомоторного (11,9%) та раннього мовленнєвого (19,04%) розвитку, зумовленого несприятливими ендо- і екзогенними етіологічними факторами, що діяли протягом пренатального, натального та постнатального періодів розвитку. Хронічні соматичні захворювання спостерігалися у 30,3 % учнів.

Важливо зазначити відсутність прямої кореляції між порушеннями усного та писемного мовлення. Лише у 4,8% учнів ЕГ виявлено порушення фонетичної сторони мовлення. Водночас зазначимо, що логопедичну корекцію в умовах спеціальних дошкільних закладів для дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку отримала незначна кількість учнів ЕГ (3,9 %), і лише 5,6 % таких дітей відвідували логопедичні заняття з корекції усного мовлення у 1 класі.

Серед соціальних причин переважали: мовленнєва депривація (67,6%), двомовність у сім'ї (41,2%), надмірне неконтрольоване використання електронних носіїв. Зниження рівня мотивації до оволодіння письмом, низький рівень сформованості емоційно-вольової сфери у переважній більшості учнів ЕГ стали вагомими причинами виникнення дисграфічних помилок.

Аналіз результатів дослідження не лише засвідчив неоднорідність структури дисграфічного розладу в учнів 2-4 класів, але і дозволив виділити *три групи* школярів залежно від характеру порушених механізмів. До *першої групи* увійшли діти (11,1%), дисграфічні помилки у яких були зумовлені переважно дисфонологічними порушеннями, зниженням рівня концентрації та розподілу уваги під час письма, що зумовило заміни та змішування фонемо-графем на письмі, пропуски голосних та приголосних під час їхнього збігу та виникнення помилок на уподібнення. Провідним механізмом виникнення різних типів дисграфічних помилок у школярів *другої групи* (54%) був недостатній рівень сформованості метамовних функцій на фоні сформованого усного мовлення. Спостерігались незначні порушення мовно-слухової пам'яті, знижений рівень уваги, рівень лінгвістичних знань, умінь та навичок відповідав середньому. Рівень мотивації в учнів перших двох груп відповідав переважно середньому, у деяких учнів – вище середнього, але разом із тим негативно впливав на процеси контролю та самоконтролю, що погіршувало якість письма. В учнів *третьої групи* (діти з НЗНМ та без порушень усного мовлення – 34,9%) багатотипові дисграфічні та дизорфографічні помилки були зумовлені низьким рівнем сформованості усіх передумов засвоєння письма як виду мовленнєвої та графомоторної діяльності.

Отже, узагальнення результатів аналізу всіх отриманих експериментальних даних довело, що структура дисграфічних порушень у дітей ЕГ має комплексний та неоднорідний характер, потребує по їх усуненню розробки та впровадження у навчальний процес спеціального корекційно-розвивального методичного комплексу логопедичної роботи.

У третьому розділі «**Експериментальна методика корекції письма у молодших школярів із дисграфією**» представлено методику формувального експерименту; узагальнено результати апробації розробленого корекційно-розвивального методичного комплексу логопедичної роботи з подолання дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО, статистично підтверджено ефективність проведеної роботи.

Метою формувального етапу дослідження стало обґрунтування, розробка та перевірка ефективності корекційно-розвивального методичного комплексу (КРМК) логопедичної роботи з подолання дисграфічних порушень в учнів 2-3 класів ЗЗСО.

Він базувався на науково-методичних принципах корекції мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями письма (комплексності; системності; максимальної опори на полімодальні аферентації та збережену ланку порушеної психічної функції; поетапного формування психічних функцій; урахування «зони найближчого розвитку»; єдності корекційного та розвивального навчання; поступового переходу від сукцесивних до симультанних процесів; формування метамовної діяльності на основі практичного рівня володіння мовою; особистісного та диференційованого підходу), програмових вимогах щодо знань, умінь та навичок з предмету «Українська

мова» для учнів 2-3 класів, враховував структуру дисграфічного порушення та визначені механізми дисграфічних фонемо-графічних помилок.

До формувального експерименту (ФЕ) було залучено 123 школяра 2-3 класів із дисграфією (72 учня – ЕГ, 51 учень – КГ). Подолання у письмі молодших школярів із дисграфією патологічних фонемо-графічних помилок відбувалося шляхом удосконалення основних механізмів, які забезпечують опанування навички письма за фонетичним принципом.

Виходячи з поставлених нами завдань було визначено основні *напрями* корекційно-розвивального логопедичного впливу: 1) корекція порушень усного мовлення в цілому та її фонетичної системи, зокрема; 2) удосконалення навичок диференціації опозиційних фонемо-графем в усному мовленні та на письмі шляхом розвитку фонематичних функцій та слухових операцій; 3) корекція та формування навичок мовного аналізу та синтезу; 4) удосконалення лінгвістичних знань та умінь; 5) розвиток сенсомоторних та когнітивних функцій, які беруть участь у процесі письма; 6) розвиток мотивації до процесу письма, контролю та самоконтролю.

Корекційно-розвивальна робота проводилась диференційовано з урахуванням визначеної на констатувальному етапі структури дисграфічного порушення. Для кожної із трьох груп дітей було визначено інваріантні та варіативні напрями. З усіма учнями, які мали порушення усного мовлення (учні 1 та 3 групи), 2 рази на тиждень проводились підгрупові логопедичні заняття з формування та удосконалення вимовних навичок, лексико-граматичної сторони мовлення (дітей було об'єднано у підгрупи відповідно до спільності порушень). По мірі автоматизації корекція усномовленнєвих навичок відбувалась на логопедичних заняттях з подолання порушень письма та читання. Для всіх 3-х груп учнів інваріантними були 2-й, 4-й, 5-й та 6-й напрямки роботи, оскільки на констатувальному етапі дослідження виявлено переважно низький та середній рівень їх сформованості.

Навчання включало в себе *три етапи*: пропедевтичний, основний та етап автоматизації засвоєних умінь та навичок. Для кожного з етапів визначено тривалість, зміст і обсяг навчального матеріалу. Навчальний матеріал було розподілено за тематичним планом, зміст якого включав від 76 до 82 підгрупових логопедичних занять. Паралельно з учнями із низьким рівнем сформованості навички письма проводились індивідуальні та підгрупові акцентуальні заняття, структура та методика проведення яких відповідала вимогам, розробленим у логодидактиці та враховувала визначені загальнодидактичні та корекційні принципи навчання й виховання дітей молодшого шкільного віку. Тісна співпраця логопеда з учителем, психологом та батьками забезпечувала розуміння ними структури порушення у кожній окремій дитини та єдність вимог до знань та умінь, які формувались в учнів як на уроках Української мови, так і на логопедичних заняттях.

Подоланню дисграфічних фонемо-графічних та попередженню дизорфографічних помилок сприяла розроблена та впроваджена у логопедичну практику авторська багатофункціональна методика «Письмо без зошита та ручки» (далі ПБЗР) (авторське право № 101449, опуб. 28.12.2020 р.), яка базувалась на теорії поетапного формування розумових дій (П.Гальперін). Поетапне та систематичне формування базових умінь та навичок (фонемно-буквеного та складового аналізу,

диференціації опозиційних фонемо-графем, що змішуються на письмі, виділення суттєвих ознак фонемо-графем та орфограм) під час роботи з різнокольоровими математичними паличками, які були матеріальними одиницями аналізу, забезпечували поступову інтеріорізацію дії аналізу та успішне засвоєння звуко-буквеного та орфографічного образу слова. Розроблена методика сприяла розвитку в учнів зорово-моторної та слухо-вимовної координації, оперативної слухомовленнєвої пам'яті, уваги та позитивної мотивації до процесу письма. Для учнів із тяжким та середнім ступенем прояву дисграфії, що мали грубі порушення у засвоєнні звуко-буквеного аналізу як розумової дії, був розроблений алгоритм письма за даною методикою.

Формування базових умінь та навичок з метою удосконалення та автоматизації в учнів навички письма, вироблення навички контролю за якістю письма відбувалось шляхом впровадження в логопедичну практику авторських багатофункціональних дидактичних ігор, виконання усних та письмових вправ, у результаті чого в учнів розвивалося цілеспрямоване спостереження мовних фактів, уміння аналізувати, порівнювати та диференціювати слова за їх звуко-буквеним складом та лексико-граматичним значенням.

Результати корекційно-розвивального навчання засвідчили значне покращення кількісних і якісних показників стану сформованості навички письма учнів ЕГ порівняно з учнями КГ, що доведено шляхом статистичної обробки даних за розрахунками χ^2 – критерію Пірсона ($\chi^2_{\text{Емп}} = 52.884$). Відбулося значне покращення стану сформованості фонематичних функцій, слухових та зорових операцій, що сприяло майже повній корекції помилок на заміни та змішування фонемо-графем, близьких за акустико-артикуляційними та оптико-просторовими ознаками. Значне зменшення кількості фонетичних помилок на пропуски, перестановки букв, спотворення звуко-буквеної будови слова, синтаксичних та морфологічних помилок доводить ефективність методики формування навичок мовного аналізу та синтезу. У переважній більшості учнів сформувалися і закріпилися знання про мовні поняття, звуко-буквені асоціації. Вони навчилися користуватися відповідними фонетико-графічними правилами. Значно покращився рівень психічного розвитку: зорово-просторового гнозису, праксису, уваги, пам'яті, сформувався механізм кінцевої дії контролю та самоконтролю на письмі.

Після проведення формувального експерименту у 30,5% учнів ЕГ показники сформованості навички письма досягли високого рівня, що у 3,9 разів вище за показники учнів КГ (7,8%). У цієї групи дітей констатовано наявність 1-2-х помилок, що не мали дисграфічного характеру. Середнього рівня сформованості навички письма досягли 19,4% учнів ЕГ, що у 1,4 рази перевищує показники учнів КГ (13,7%). У письмових роботах ще простежувались однотипові або двотипові помилки (фонетичні одного виду та графічні; фонетичні на пропуск букв та синтаксичні на позначення меж речення, орфографічні), їхня кількість варіювала від 1 до 5.

Рівень сформованості навички письма нижче середнього засвідчили 45,9% ЕГ, що майже у 1,5 рази вище за показники учнів КГ (31,4%). Діти, що увійшли до цієї групи, допустили значну кількість різних за характером помилок (6-10 помилок). Разом із тим відзначимо, що у письмових роботах учнів значно зменшилась кількість

фонетичних помилок на пропуски букв. Проте, залишилися дисграфічні помилки морфологічного характеру та дизорфографічні помилки, що вказує на поліморфність механізмів виникнення порушень письма у даної групи дітей.

Показовими є результати незначної кількості учнів ЕГ із низьким рівнем сформованості навички письма – 4,2% (3 учня). Це у 11,2 рази менше, ніж в учнів КГ (47,1%). Не дивлячись на те, що ступінь прояву у них дисграфії залишився тяжким, вони засвідчили покращення якості письма та лінгвістичних знань: покращився рівень оволодіння звуко-буквеним аналізом слів та стан звуко-буквених асоціацій.

Стан сформованості навички письма в учнів ЕГ та КГ після проведення ФЕ висвітлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Стан сформованості навички письма в учнів ЕГ та КГ
після проведення формувального експерименту (у %)**

Критерії Групи Учні	Високий рівень	Середній рівень	Нижче середнього рівень	Низький рівень
	3 бали	2 бали	1 бал	0 балів
	Норма	Легкий ступінь прояву дисграфії	Середній ступінь прояву дисграфії	Тяжкий ступінь прояву дисграфії
ЕГ 72 учня	30,5%	19,4%	45,9 %	4,2 %
КГ 51 учень	7,8 %	13,7 %	31,4 %	47,1 %

У результаті апробації методики корекції письма у молодших школярів із дисграфією в учнів значно покращився стан усіх компонентів функціональної системи письма, про що засвідчили результати щодо зменшення не лише кількості фонемографічних помилок у письмових роботах учнів, а й кількісні та якісні зміни щодо характеру усіх типів дисграфічних та дизорфографічних помилок.

ВИСНОВКИ

За результатами теоретико-експериментального дослідження зроблено такі висновки:

1. Аналіз науково-методичної та програмової літератури підтвердив актуальність проблеми діагностики та корекції дисграфії у молодших школярів ЗЗСО у сучасному освітньому просторі. Встановлено, що при розв'язанні даної проблеми досягнуто значних успіхів. Незважаючи на істотні зміни сучасних уявлень про причини і механізми виникнення дисграфії та шляхи її подолання, зафіксована стійка тенденція до суттєвого збільшення кількості дітей із порушеннями письма. Це підтверджують наявні протиріччя між сучасними вимогами навчального процесу та можливостями дітей із дисграфією повноцінно опанувати знання, уміння та навички з предметів мовного циклу. Вищезазначене зумовило необхідність осучаснення та удосконалення технологій логопедичної та психолого-педагогічної допомоги дітям із порушеннями письма в умовах логопедичних пунктів при ЗЗСО та у школах з інклюзивною формою навчання.

2. Розроблено діагностичну модель та зміст методики дослідження стану сформованості та особливостей письма молодших школярів ЗЗСО, спрямовану на вивчення етіології, поширеності, стійкості, типології, характеру та механізмів найтипівіших патологічних помилок у писемній продукції молодших школярів ЗЗСО із дисграфією. У переважній більшості учнів констатовано рівень письма нижче середнього (55,6%) та низький (30,1%). Лише 14,3% учнів засвідчили середній рівень сформованості навички письма. На основі аналізу стану операційних компонентів писемномовленнєвої діяльності; лінгвістичних знань, умінь та навичок, функціонального базису письма встановлено, що дисграфія у даної категорії учнів характеризується складним симптомокомплексом, що включає не лише стійкі тотальні дисграфічні помилки на письмі, але й прояви парціальної дисграфії, спричиненої недостатністю моторного, психоемоційного і мовленнєвого розвитку школярів. Найбільш стійкими та поширеними в письмових роботах учнів ЕГ виявилися специфічні фонемо-графічні помилки.

3. Комплексний підхід забезпечив розуміння поліморфності причин та механізмів виникнення дисграфічних помилок та неоднорідності структури дисграфічних порушень у молодших школярів. Виділено три групи дітей залежно від характеру порушених механізмів. Найчастіше причиною порушень письма був низький рівень розвитку слухових функцій та операцій (контролю, фонематичних уявлень, аналізу та синтезу), графомоторних навичок та недостатній рівень опанування лінгвістичних знань, умінь і навичок. Переважно низькі показники розвитку у молодших школярів із дисграфією когнітивних функцій (оперативної слухомовленнєвої пам'яті, уваги), несформованість таких важливих компонентів навчальної діяльності, як мотивація, контроль та самоконтроль ускладнювали характер мовленнєвої симптоматики дисграфії в учнів ЕГ. Саме поєднання у дослідженні нейропсихологічного та психолінгвістичного підходів до аналізу порушень письма переконливо підтвердило той факт, що порушення усного мовлення не були провідною причиною виникнення дисграфії, про що свідчить наявність патологічних багатотипових помилок в письмових роботах у 84,1% учнів з нормотиповим розвитком.

4. Обґрунтовано та розроблено корекційно-розвивальний методичний комплекс (КРМК) логопедичної роботи з подолання дисграфії в учнів 2-3 класів ЗЗСО. Підґрунтя його змісту склали теоретичні положення про складну психологічну структуру процесу письма, психологічні передумови, психофізіологічні механізми, які забезпечують його засвоєння; поетапне формування розумових дій. Запропонований комплекс включав поєднання традиційних та авторських корекційно спрямованих методик, які склалися із класичних та авторських багатоваріативних дидактичних ігор, усних та письмових вправ, завдань, комп'ютерних ігор. Особливе місце у змісті КРМК займала розроблена та впроваджена у широку логопедичну практику авторська багатофункціональна методика «Письмо без зошита та ручки», яка наскрізно забезпечила формування в учнів базових мовленнєвих та мовних умінь і навичок. Змістом КРМК передбачалася тісна співпраця логопеда з учителем-класоводом, шкільним психологом та батьками з метою визначення правильного поєднання

навчальних та корекційних завдань, вивчення та врахування індивідуальних мовленнєвих та пізнавальних можливостей учнів тощо.

5. Реалізація розробленого КРМК логопедичної роботи довела його ефективність, підвищила рівень сформованості в учнів ЕГ навички письма за рахунок покращення показників усіх складових функціональної системи письма, що підтверджують статистично значущі відмінності між школярами ЕГ та КГ та порівняльним даними, отриманими в ЕГ на констатувальному та формувальному етапах навчання. За результатами формувального експерименту 30,5 % учнів ЕГ досягли мовленнєвої норми, 19,4% учнів ЕГ засвідчили середній рівень сформованості навички письма (14,3% -КЕ), 45,9% школярів - рівень нижче середнього (55,6% -КЕ). Лише у 4,2 % учнів ЕГ залишився низький рівень сформованості навички письма, що у 7 разів менше порівняно з КЕ (30,1%) та у 11,2 рази менше, ніж в учнів КГ (47,05%).

Констатовано не лише кількісні, але й якісні позитивні зміни щодо поширеності та характеру усіх типів дисграфічних та дизорфографічних помилок. Поетапне та систематичне використання корекційно-розвивального комплексу на заняттях сприяло поступовій інтеріоризації розумових операцій, яка забезпечила успішне засвоєння звуко-буквеного та орфографічного образу слова. Встановлено істотне підвищення рівня розвитку лінгвістичних знань, умінь та навичок, інтелектуальної активності, зростання впевненості у власних можливостях та подолання негативного ставлення до навчального предмету «Українська мова». Водночас встановлено, що внаслідок наявних особливостей психоемоційного розвитку учнів із дисграфією подолання у них дисграфії та дизорфографії потребуватиме постійного логопсихологічного супроводу протягом усього періоду навчання у початкових класах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної нами проблеми. Подальшому вивченню підлягають питання, що стосуються науково-теоретичного обґрунтування та розробки програм корекційно-превентивного та корекційно-розвивального навчання з подолання дисграфії та дизорфографії в учнів середніх класів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В. Практична реалізація наукових принципів корекційного логопедичного впливу на дітей із порушеннями писемного мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2012. Вип. 21. С. 172-178.
2. Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В. Подолання фонемо-графічних помилок у писемному мовленні молодших школярів шляхом використання методики «Письмо без зошита та ручки». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 272-275.
3. Тенцер Л.В. До проблеми формування мовних понять у молодших школярів із порушеннями писемного мовлення в системі навчання початкового курсу української мови. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. Вип. 23. С. 341-349.

4. Тенцер Л. В. Організація та зміст корекційної логопедичної роботи з молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. *Логопедія*. № 3. 2013. С. 80-90.

5. Тенцер Л. В. Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 26. С. 221-227.

6. Тенцер Л. В. Науково-методичні основи навчання грамоти молодших школярів із дисграфією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 198-203.

7. Тенцер Л. В. Обґрунтування та зміст діагностичної методики дослідження навичок письма у молодших школярів із дисграфією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ, 2015. Вип. 29. С. 102-112.

8. Тенцер Л. В. Порівняльний аналіз експериментального вивчення молодших школярів із вадами письма та з нормальним мовленнєвим розвитком. *Логопедія*. № 9. 2016. С. 77-84.

9. Тенцер Л. В. Теоретичні основи формування та корекції навички грамотного письма в учнів із дисграфією. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. 2017. Вип. 5. С. 188-199.

10. Тенцер Л. В. Зміст та методика подолання графічних та оптико-просторових помилок в системі корекційно-розвивального навчання молодших школярів із дисграфією. *Логопедія*. 2017. №12. С. 98-105.

11. Тенцер Л. В., Чередніченко Н. В. Зміст та організація логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів в умовах корекційного та інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2019. Вип. 13. С. 312-324.

12. Тенцер Л. В., Чередніченко Н. В. Результати впровадження комплексної системи корекції фонетико-графічних помилок у молодших школярів із дисграфією. *Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*. 2020. Вип. 8. С. 40-57.

Статті у зарубіжних виданнях:

13. Тенцер Л.В. Scientific Principles for Organizing Correctional Work of a Speech Therapist on Overcoming Dysgraphia in Primary School Students. Наукові принципи організації корекційної логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів. Міжнародне фахове видання. *Збірник European Humanities Studies: State and Society*. Краків, 2016. Вип. 2. С. 96-109.

Наукові твори:

14. Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В. Автореферат на авторську методичку «Письмо без зошита і ручки» («ПБЗР»). *Свідомство про реєстрацію авторського права на твір №101449*, 28.12.20, заявка №103341 21.12.20; опубл. 28.12.2020.

Навчально-методичний посібник

15. Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В., Клименко І.В. *Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція. Навчально-методичний посібник*. Київ, 2018. 248 с.

АНОТАЦІЇ

Тенцер Л.В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми діагностики та корекції дисграфії у молодших школярів ЗЗСО. Розроблено комплексний підхід до аналізу порушень письма в учнів молодших класів ЗЗСО та розробки змісту корекційно-розвивального комплексу логопедичної роботи, який враховує нейропсихологічну та психолінгвістичну структуру письма, індивідуальну структуру дисграфічного порушення, причини та механізми, що зумовлюють виникнення дисграфічних помилок, когнітивні особливості учнів. На основі створеної діагностичної моделі та методики визначено рівні сформованості навички письма в учнів із дисграфією та структуру дисграфічних порушень у молодших школярів ЗЗСО (причини, мовленнєві та немовленнєві симптоми, механізми дисграфічних фонемо-графічних помилок). Поглиблено та уточнено дані щодо поширеності дисграфії серед учнів ЗЗСО. Теоретично обґрунтовано та розроблено корекційно-розвивальний методичний комплекс логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів ЗЗСО, системна, реалізація якого довела його ефективність.

Ключові слова: дисграфія, навичка письма, учні ЗЗСО, діагностика, корекція, діагностична модель, фонемо-графічні помилки, корекційно-розвивальний методичний комплекс, логопедична робота.

Тенцер Л.В. Диагностика и коррекция дисграфии у младших школьников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена исследованию проблемы диагностики и коррекции дисграфии у младших школьников общеобразовательной школы. Разработан комплексный подход к анализу нарушений письма у детей младших классов и разработке содержания коррекционно-развивающего комплекса логопедической работы с учетом нейропсихологической и психолингвистической структуры письма, индивидуальной структуры дисграфического нарушения, причин и механизмов,

которые обуславливают возникновение дисграфических ошибок, когнитивных особенностей учеников. На основе созданной диагностической модели и методики определены уровни сформированности навыка письма у учащихся с дисграфией, структура дисграфических нарушений (причины, речевые и неречевые симптомы, механизмы дисграфических фонемо-графических ошибок). Расширены и уточнены данные о распространенности дисграфии среди учащихся общеобразовательной школы. Теоретически обоснован и разработан коррекционно-развивающий методический комплекс логопедической работы по преодолению дисграфии у младших школьников общеобразовательной школы, системная реализация которого доказала его эффективность.

Ключевые слова: дисграфия, навык письма, ученики общеобразовательной школы, диагностика, коррекция, диагностическая модель, фонемо-графические ошибки, коррекционно-развивающий методический комплекс, логопедическая работа.

Tentser L.V. Diagnosis and correction of dysgraphia among primary schoolchildren. – Manuscript.

A dissertation is submitted for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2021.

The thesis has considered the development of a system of psycho-pedagogical tools for the dysgraphia disorders diagnosis and correction among primary schoolchildren of secondary general-education institutions. It demonstrates the results of the analysis of the fundamental classical and modern scientific research into the process of mastering writing by primary schoolchildren as a complex multi-level arbitrary mental process. The thesis highlights modern approaches to the study of writing disorders (psycholinguistic, clinico-psychological, neuropsychological, psychological and pedagogical) among younger schoolchildren with impaired and typical speech and psychophysical development. The conceptual content of the term "dysgraphia" has been expanded and clarified as a steady specific and systemic impairment of the formation and automation of writing skills, which hinders the complete development of written speech as means of communication and the formation of students' language abilities and skills. There has been identified a contradiction between the modern requirements of the educational process and the ability of children with dysgraphia to completely gain knowledge, skills and abilities in the subjects of the language cycle along with the insufficiently formed class teachers' knowledge of the dysgraphia disorders structure, methods and techniques of their correction for primary schoolchildren.

The ascertaining experiment was intended to develop a model and content of the methodology of studying dysgraphia disorders among students of SGEI (secondary general-education institutions). On its basis, a comprehensive understanding of the current level of formation of writing and its features among primary schoolchildren with dysgraphia in SGEI has been obtained. According to the results of the indicative-analytical diagnostic direction, the etiology, incidence, stability, typology and nature of pathological errors in the written production of primary schoolchildren have been determined. The vast majority of students have demonstrated a below the average level of writing (55.6%) and a low level (30.1%).

Only 14.3% of students have demonstrated an average level of development of writing skills. Phonemo-graphic errors have been defined as the most persistent and common in the written works of EG students.

Based on the analysis of the state of operational components of writing and speech activity, linguistic knowledge, skills and abilities, functional basis of writing, it has been established that dysgraphia among this category of students is characterized by a complicated complex of symptoms, which includes not only total persistent dysgraphia errors in writing, but also cases of partial dysgraphia caused by insufficient motor, psycho-emotional and speech development of schoolchildren. There has been attested the heterogeneity of the dysgraphia disorder structure among students of the 2-4 grades, and three groups of children have been identified depending on the nature of the impaired mechanisms. It has been concluded that a low level of development of auditory functions and operations (control, phonemic representations, analysis and synthesis), graphomotor skills and an inadequate level of mastering linguistic knowledge, skills and abilities are most commonly identified in the structure of dysgraphia disorders. It has been mainly low development of indicators of cognitive functions among younger schoolchildren with dysgraphia (operational speech-auditory memory, attention), lack of formation of such important components of educational activities as motivation, control and self-control that complicated the nature of speech symptoms of dysgraphia among the EG students. It is emphasized that oral speech disorders are not the main cause of dysgraphia.

A methodological complex of correctional and developmental speech therapy work on overcoming dysgraphia among students of the 2-3 grades of SGEI has been substantiated and developed. Its content has taken into account the neuropsychological and psycholinguistic structure of writing, the individual structure of dysgraphia disorders, the reasons and mechanisms that cause the occurrence of dysgraphia errors, and the cognitive characteristics of students. Correctional and developmental work has been carried out differentially and progressively in accordance with the structure of the dysgraphia disorder. For each of the three groups of children there have been determined invariant and variable directions of correctional and developmental speech therapy influence and effective forms of organizing speech therapy work (traditional and accentual subgroup, individual classes). Developed and implemented in extensive speech therapy practice, the author's multifunctional technique "Writing without a notebook and a pen" has provided the through formation of the basic speech and language skills of students, which is attested by the identified significant decline in the number of phoneme-graphic and dysorthographic errors.

A significant increase in the level of writing skills development among the students in the EG due to the improvements in the indicators of all functional writing system components, which is confirmed by the statistically significant differences between the EG and CG students, has provided a confirmation of the effectiveness of the implementation of the methodological complex of correctional and developmental speech therapy work being aimed at overcoming dysgraphia disorders among students of SGEI. 30.5% of the EG students have reached the speech norm, which states that they do not have dysgraphia as a persistent specific writing disorder. 19.4% of EG students have demonstrated an average level of development of writing skills, 45.9% of students - a lower-than-average level. Only

4.2% of the EG students remained to have a low level of writing skills, which is 11.2 times less than the CG students (47.07%).

It has been established that as a result of the implementation of the proposed CDMC (correctional and developmental methodological complex) the speech therapy work with the use of traditional and author's correction-oriented methods, which consisted of classical and author's multivariate didactic games, oral and written exercises, tasks, computer games, there have been not only quantitative, but also qualitative changes in the incidence and nature of all types of dysgraphia and dysorthographic errors; the level of development of linguistic abilities has significantly increased. Correctional and developmental training has had a positive impact on the optimization of all learning activities of schoolchildren: an increase in intellectual activity, confidence in their own abilities, an increase in the level of motivation to learn and overcoming a negative attitude to speech therapy classes and the subject "Ukrainian language". At the same time, it is noted that overcoming dysgraphia and dysorthographia with students requires long-term speech and psychological support throughout primary and secondary school age.

Keywords: dysgraphia, writing skill, SGEI students, diagnosis, correction, diagnostic model, phoneme-graphic errors, correctional and developmental methodological complex, speech therapy work.